

การสืบทอดโขน: มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

Inheritance of Khon: Humanity's Intangible Cultural Heritage for Lifelong Learning

อินทิรา พงษ์นาค¹

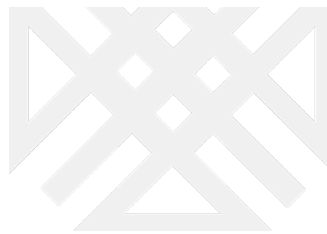
บทคัดย่อ

มรดกวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ในการดำรงรักษาความเป็นชาติไทย ที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมาช้านาน นับเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่คนไทยทั้งชาติควรรักษาสืบทอดให้ยั่งยืนสืบไปตราบนานเท่านาน แต่สถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สังคมโลกมีความเชื่อมโยงใกล้ชิดเป็นสภาพไร้พรมแดน (Globalization) เกิดการเคลื่อนไหวของกระแสวัฒนธรรมโลก ที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต อาจนำไปสู่การสูญเสียคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิมและเกิดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในสังคมไทย การรักษาคูณค่ามรดกวัฒนธรรมไว้จำเป็นต้องใช้กระบวนการสืบทอดเป็นเครื่องมือส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนให้ตระหนักรู้ สร้างจิตสำนึกให้มีความหวงแหนมรดกวัฒนธรรมเอกลักษณ์ของชาติที่แสดงถึงรากเหง้าของตน

โขนเป็นมรดกวัฒนธรรมของไทยอันมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นรวมศาสตร์และศิลป์ หลายแขนง เข้าไว้ด้วยกัน คุณค่าของโขนได้สะท้อนวิถีแห่งความเป็นไทยไว้อย่างชัดเจน องค์การยูเนสโกจึงได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ ซึ่งภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 ประเทศไทยจำเป็นต้องดำเนินการเพิ่มความตระหนักเพื่อให้เกิดความเคารพและเรียนรู้คุณค่ามรดกวัฒนธรรมทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ตลอดจนสร้างการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการศึกษาและวิจัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับโขนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

คำสำคัญ: การสืบทอด โขน มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ การเรียนรู้ตลอดชีวิต

¹ ครู (ครูชำนาญการพิเศษ) วิทยาลัยนาฏศิลป์ สุพรรณบุรี

Abstract

Cultural heritage is unique in maintaining Thai society and nationality continuously. It is such a significant issue that the entire Thais inherited from ancestors for a long time should preserve a sustainable legacy as long as possible. However, the world situation is changing rapidly which the globe closely connects as a borderless state. Globalization flowing the world culture that blends with local culture has resulted in a lifestyle change. The loss of traditional cultural values and undesirable behaviors resulting in Thai society preserving cultural heritage values requires the use of the inheritance process to promote public participation, especially among children and youth, in raising awareness of their values. Creating the awareness of cherishing cultural heritage and national identity can represent one's roots.

Khon is a unique cultural heritage of Thailand that combines many fields of sciences and arts. The value of Khon reflects the Thai way of life. UNESCO has declared it a registered cultural heritage of humanity. Thailand must work to raise awareness, and respect, intangible cultural heritage values at the local, national, and international levels by the 2003 Convention on the Preservation of Intangible Cultural Heritage. Along with creative participation in the promotion and treatment might support and promote the study and research of knowledge and wisdom about Khon in various fields for Lifelong Learning.

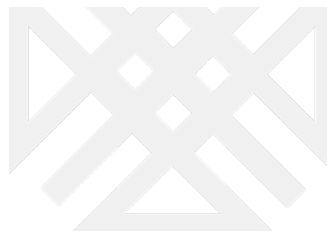
Key Words: Inheritance, Khon, The Intangible Cultural Heritage, Lifelong Learning

บทนำ

มรดกวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ในการดำรงรักษาความเป็นชาติไทยที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมาช้านาน นับเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่คนไทยทั้งชาติควรรักษาสืบทอดให้ยั่งยืนสืบไป ตราบนานเท่าอนัน ซึ่งรัฐบาลไทยตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันให้ความสำคัญกับศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ ดังจะเห็นได้จากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 กำหนดหลักการและจุดมุ่งหมายไว้ชัดเจนว่าจะต้องบูรณาการเรื่องการศึกษากับวัฒนธรรม โดยกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล (ราชกิจจานุเบกษา, 2542 , 3) ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ที่ผ่านมามีได้กำหนดให้วัฒนธรรมไทย เป็นส่วนหนึ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคมด้วยการสร้างค่านิยมและวัฒนธรรมที่ดีงาม ยึดโยงคนไทยให้เป็นปึกแผ่น

ลดอิทธิพลของความทันสมัยและความขัดแย้งในสังคมไทย ประชาชนนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน ครอบคลุมพร้อมเพาความเป็นไทยที่มีจิตสำนึกและอัตลักษณ์ ใ้บุตรหลานได้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554, 6) สืบเนื่องจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) ก็ยังคงให้ความสำคัญต่อการปลูกฝังค่านิยมความเป็นไทย การดำรงเอกลักษณ์ ความเป็นชาติ ส่งเสริมและพัฒนาให้คนไทยเกิดความรัก ความภาคภูมิใจในความเป็นมาในอดีต และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติร่วมกันผ่านการศึกษา การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, 94) รวมทั้ง แผนการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา ได้ระบุเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งคือให้ผู้เรียนทุกกลุ่มวัยได้ รับการศึกษา ที่มีคุณภาพตามมาตรฐานมีความรักและความภาคภูมิใจในความเป็นไทย (ราชกิจจานุเบกษา, 2564, 295)

แต่อย่างไรก็ตามสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากความเจริญก้าวหน้าทาง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เกิดการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาประเทศจึงมุ่งเน้นความ เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยใช้วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเป็นฐานการพัฒนา และให้คนได้รับ การพัฒนาในเชิงความสามารถในการใช้เทคโนโลยี จนอาจทำให้เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมถูกละเลย รวมทั้งสังคมโลกมีความเชื่อมโยงใกล้ชิดเป็นสภาพไร้พรมแดน (Globalization) พลวัตการเปลี่ยนแปลง ของวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสวัฒนธรรมโลก เกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ทศนคติ ความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ตลอดจนการ เรียนรู้และการบริโภคโดยใช้สื่อออนไลน์ ทำให้คนไทยเข้าถึงข้อมูลได้อย่างไร้ขีดจำกัด เกิดการสร้าง วัฒนธรรมร่วมสมัยอาจก่อให้เกิดวิกฤต ทางวัฒนธรรมเนื่องจากขาดการคัดกรองและเลือกรับวัฒนธรรม ที่ดีงามจนทำให้คนไทยละเลยอัตลักษณ์ นำไปสู่การสูญเสียคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิมและ พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในสังคมไทย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ, 2559, 26) ซึ่งการรักษาคุณค่าวัฒนธรรมที่ดีไว้นั้น จำเป็นต้องใช้กระบวนการสืบทอดทาง วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนเพื่อให้เด็กและเยาวชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม อย่างแท้จริง ให้มีเจตคติ และพฤติกรรมที่ดีงาม สามารถอนุรักษ์ สร้างสรรค์ สืบสานวัฒนธรรม และ ประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ได้อย่างเหมาะสม หการจัดการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม เข้าใจธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง จะเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียน เข้าใจสิ่งแวดล้อมได้อย่างถ่องแท้สามารถคิด จินตนาการ วิเคราะห์สถานการณ์และหาทางแก้ไขได้ อย่างถูกต้อง อีกทั้งยังรู้จักเลือกรับและเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและการไหลบ่าของวัฒนธรรม ต่างชาติได้เป็นอย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545) รวมทั้งการสร้างจิตสำนึก ของคนในชาติให้มีความหวงแหน มีส่วนร่วมในการสืบทอดมรดกวัฒนธรรม จะทำให้เกิดการดำรง รักษาความเป็นชาติไทยจากรุ่นสู่รุ่นสืบไป

โขน: มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage)

มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือที่ประเทศไทยเรียกว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ซึ่งมาตรา 2 แห่งอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 ขององค์การยูเนสโก ระบุนิยามของคำว่า “มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” ว่าหมายถึง การปฏิบัติ (practices) การเป็นตัวแทน (representations) การแสดงออก (expressions) ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skills) ตลอดจนเครื่องมือวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชนกลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นี้ ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตนเป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความรู้สึกมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562, 5) ซึ่งมรดกวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยสาขาหนึ่งนั่นก็คือ “ศิลปะการแสดงโขน”

ภาพที่ 1: การแสดงโขน พระรามยกทัพ

ที่มา: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2561

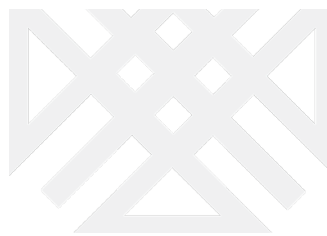
โขนเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงของไทยอันมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นรวมศาสตร์และศิลป์หลายแขนงเข้าไว้ด้วยกันทั้งนาฏศิลป์ ดนตรี วรรณกรรม พิธีกรรม และงานช่างฝีมือต่าง ๆ เป็นมรดกวัฒนธรรมที่สืบทอดจากบรรพชนสู่คนรุ่นปัจจุบัน กล่าวได้ว่าคุณค่าของโขนได้สะท้อนวิถีแห่งความเป็นไทยไว้อย่างชัดเจน โดยเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2561 องค์การยูเนสโกได้ประกาศขึ้นทะเบียน “โขน” ของประเทศไทยเป็นรายการตัวแทนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ ซึ่งภายใต้

อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 ประเทศไทยจำเป็นต้องดำเนินการเพิ่มความตระหนักเพื่อให้เกิดความเคารพและเรียนรู้คุณค่ามรดกวัฒนธรรมทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ตลอดจนสร้างการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการศึกษาและวิจัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับโขนในด้านต่าง ๆ อาทิ ความรู้ด้านศิลปะการแสดงโขนในหลายแขนง ทั้งดนตรี งานช่าง พิธีกรรม จารัตในการแสดง และส่งเสริมให้มีการศึกษาจัดเก็บองค์ความรู้ให้เป็นระบบ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562, 1-8) ดำเนินการปลูกฝังความตระหนัก และทำให้ข้อมูลข่าวสารที่มุ่งไปสู่ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนการฝึกอบรมเฉพาะเรื่องภายในชุมชนและกลุ่มชน รวมทั้งดำเนินการเพื่อให้ชุมชน และกลุ่มชนมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ ถิ่นรักษา และถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรม (UNESCO, 2003, 6)

ภาพที่ 2: การนำเสนอข้อมูลมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ
เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2561 ณ เมืองพอร์ตหลุยส์ สาธารณรัฐมอริเชียส
ที่มา: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2561

ปัจจุบัน “โขน” ได้ถูกบรรจุเป็นวิชาเรียนไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน หลักสูตรวิชาชีพอของสถานศึกษาวัตถุประสงค์พิเศษ ได้แก่ วิทยาลัยนาฏศิลป์ทั้ง 12 แห่ง หรือสถาบันอุดมศึกษา เช่น สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ รวมถึง มุลนิธิ องค์การเอกชน แต่ “โขน” ยังคงได้รับความสนใจและฝึกปฏิบัติอย่างจริงจังเฉพาะกลุ่ม อาจเป็นเพราะถูกมองว่าเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงที่รวมศาสตร์ศิลป์หลายแขนงเข้าไว้ด้วยกันจึงเป็นเรื่องยากในการฝึกปฏิบัติ รวมถึงกระแสวัฒนธรรมร่วมสมัย และการไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติอาจส่งผลกระทบต่อการสืบทอด “โขน” ในอนาคต ซึ่ง ผศ.ดร.สุสันติ แวงวรรณ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 พฤศจิกายน 2564) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการแสดงโขน ได้แสดงความคิดเห็นว่า “โขน” เป็นศิลปะการแสดงสำหรับคนเฉพาะกลุ่มนั้น เราต้องมาพิจารณาว่าข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร สาเหตุที่แท้จริงคืออะไร และควรหาแนวทาง วิธีการสืบทอดโขนไปยังผู้คนทั่วไปเหล่านั้นได้อย่างไร เพื่อให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สืบทอดอย่างแท้จริงรวมถึงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) ในปัจจุบันส่งผลต่อการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมในประเทศไทย ดังที่นางสุกัญญา เย็นสุข (การสื่อสารส่วนบุคคล, 16 ตุลาคม 2564) ผู้อำนวยการกลุ่มสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

ได้แสดงความคิดเห็นว่าจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของทุกคนทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยทำให้การสืบทอดมรดกวัฒนธรรมหยุดชะงัก เนื่องจากต้องงดจัดกิจกรรมที่มีการรวมตัวของกลุ่มคน สถานศึกษาปิดเรียน หรือเปลี่ยนรูปแบบวิธีการเรียนการสอนเป็นรูปแบบการเรียนออนไลน์ รวมถึงผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ทำให้ผู้คนมุ่งทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพมากกว่าที่จะสนใจต่อศิลปะ หรือรื่นรมย์กับสิ่งที่แสดงถึงสุนทรียะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “โขน” ซึ่งถือว่าเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูง นอกจากนั้น ผศ.ดร.ธีรภัทร์ ทองนิ่ม (การสื่อสารส่วนบุคคล, 16 ตุลาคม 2564) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการแสดงโขน ได้แสดงความคิดเห็นว่าการสืบทอดโขนควรส่งเสริมหาวิธีการให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนเพราะเขาเหล่านั้นเป็นสมาชิกของสังคมและกำลัง ในการพัฒนาประเทศในอนาคต เราควรส่งเสริมให้พวกเขามีส่วนร่วมในการสืบทอด และช่วยผลักดันความตึงามนั้นให้เกิดขึ้นในสังคมไทยต่อไป

การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม

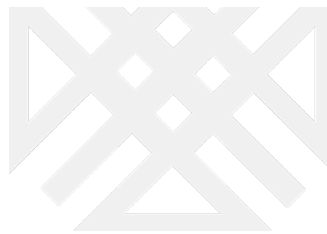
การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม หรือการสืบทอดทางวัฒนธรรมนั้น ญัฐวิวัฒน์ สุทธิโยธิน (2556) ได้กล่าวว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาของมนุษย์เพื่อที่จะรักษาอัตลักษณ์ของแบบแผนของความคิดความเชื่อ วิถีทาง และแนวปฏิบัติของตนเองไว้ โดยอาศัยกระบวนการในการสืบทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีลักษณะเป็นการไหลเวียนอย่างต่อเนื่องกันไปอย่างไม่มีจบ การสืบทอดทางวัฒนธรรม ประกอบด้วยแนวคิด (Concept) รูปแบบ (Form) เนื้อหา (Content) และวิธีการ (Method) ที่ใช้ในการสืบทอดวัฒนธรรม ซึ่งการสืบทอดทางวัฒนธรรมพิจารณาได้เป็น 3 มิติ คือ มิติบุคคล (Human) เป็นการสืบทอดทางวัฒนธรรมจากบุคคลกลุ่มหนึ่งไปยังบุคคลอีกกลุ่มหนึ่ง มิติพื้นที่ (Space) เป็นการสืบทอดทางวัฒนธรรมจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง มิติเวลา (Time) เป็นการสืบทอดทางวัฒนธรรมจากช่วงเวลาหนึ่ง ไปยังอีกช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการสืบทอดมรดกวัฒนธรรม พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการสืบทอดองค์ความรู้ระดับชุมชนด้วยแนวทางต่าง ๆ อาทิเช่น เอื้องฟ้า ถาวรรัช (2555) ได้ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์สืบทอดศิลปะการแสดงพื้นบ้านชาวกะเหรี่ยง “รำตง” อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการอนุรักษ์สืบทอดศิลปะการแสดงพื้นบ้าน มีแนวทาง ดังนี้ 1) จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อเด็ก เยาวชนในชุมชนได้เรียนรู้ในสถานศึกษา โดยให้สถานศึกษาเป็นผู้จัดทำหลักสูตร และนำปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้ฝึกสอน 2) จัดฝึกอบรมให้แก่เด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชนให้มีความรู้ความเข้าใจ และสามารถแสดง “รำตง” โดยให้หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน 3) จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ เช่น วิดีทัศน์ เว็บไซต์ วารสาร เพื่อเป็นการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์การแสดงให้กับประชาชนในชุมชน ชุมชนอื่น นักท่องเที่ยว และผู้ที่สนใจทั่วไป 4) จัดลานวัฒนธรรมพื้นบ้านสำหรับเป็นเวทีการแสดงของเด็กเยาวชน และประชาชนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และแสดงออกซึ่งศิลปะการแสดงของ

ท้องถิ่นให้เป็นที่ยุ้จักอย่างแพร่หลาย และ 5) จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน “รำตง” โดยชุมชนเป็นผู้จัดตั้งให้มีรูปแบบการดำเนินงานที่ชัดเจนในการถ่ายทอดศิลปะการแสดงให้แก่เด็ก และเยาวชนในท้องถิ่น ทั้งนี้ชุมชน สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ควรเข้าไปมีบทบาทการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ พื้นฟู และสืบทอดศิลปะการแสดงอย่างจริงจัง เช่นเดียวกับ สุธีรา อะทะวงษา (2560) ได้ศึกษาเรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมการฟ้อนสาวไหม และแนวทางการพัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์บริการการตลาดเพื่อสังคมของชุมชนพื้นที่เทศบาลตำบลสิริเวียงชัย อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนารูปแบบและทักษะการฟ้อนการสอยและการฝึกอบรมเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ที่ให้ผลในเชิงประจักษ์ ส่วนแนวทางการพัฒนาการฟ้อนให้เป็นผลิตภัณฑ์บริการการตลาดเพื่อสังคมนั้นชุมชนควรมีการจัดตั้งกลุ่มช่างฟ้อนขึ้นและพัฒนาระบบการบริหารจัดการกลุ่มโดยมีการแสดงฟ้อนเป็นผลิตภัณฑ์บริการการตลาดเพื่อสังคมในการเผยแพร่วัฒนธรรมการฟ้อนของท้องถิ่นให้ดำรงอยู่สืบไป

ส่วนงานวิจัยต่างประเทศเกี่ยวกับการสืบทอดมรดกวัฒนธรรม พบว่า การศึกษาสืบทอดมรดกวัฒนธรรมช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง เกิดจากการเรียนรู้โดยการมีส่วนร่วม ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนตระหนักรู้และร่วมสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษ ดังที่ Wen-Jie Yan and Shang-Chia Chiou (2021, 1) ได้ศึกษาเรื่อง The Safeguarding of Intangible Cultural Heritage from the Perspective of Civic Participation: The Informal Education of Chinese Embroidery Handicrafts พบว่า การศึกษามรดกทางวัฒนธรรมสามารถช่วยให้สังคมเกิดความเข้มแข็ง และสร้างพลังอำนาจ โดยการกำหนดหลักการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางสังคม ในการศึกษาแบบดั้งเดิม เช่นเดียวกับ K.Dimitropoulos, et al. (2018, 1) ได้ศึกษาเรื่อง A Multimodal Approach for the Safeguarding and Transmission of Intangible Cultural Heritage: The Case of i-Treasures พบว่า การสร้างสรรค์มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) เป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มักถูกถ่ายทอดด้วยการบอกเล่า หรือใช้ท่าทางผ่านกระบวนการสนทนาการร่วมกัน เมื่อโลกเชื่อมโยงกันมากขึ้น ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเข้ามาใกล้ชิดกันมากขึ้น ชุมชนท้องถิ่นเสี่ยงที่จะสูญเสียมรดกทางวัฒนธรรม และเป็นเรื่องยากที่เยาวชนจะรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษไว้ได้ นอกจากนี้ Jian Yi (2017, 1906) ได้ศึกษาเรื่อง Research on Inheritance of Intangible Cultural Heritage พบว่า มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ คือ การตกผลึกของอารยธรรมและปัญญาแห่งชาติ เสริมสร้างพลังทางวัฒนธรรมของชาติ การสงวนรักษาและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้โดยสร้างความตระหนักและให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง

จะเห็นได้ว่าการศึกษามรดกวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ซึ่งเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนปี 2559-2573 (Sustainable Development Goals: SDGs) ประเทศไทยได้ลงมติรับรองเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนปี 2559-2573 ภายใต้อาณัติของสหประชาชาติ เมื่อเดือนกันยายน 2558 โดยต้องบรรลุในอีก 15 ปีข้างหน้า SDGs เป็นวาระการพัฒนาใหม่ของโลกที่จะเป็นแรงกดดันในห่วงโซาการผลิตใน

อนาคตที่มุ่งเน้นความเชื่อมโยงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีหลักการ 5Ps ได้แก่ ประชาชน โลก ความมั่งคั่ง สันติภาพ และความเป็นหุ้นส่วนประกอบด้วยเป้าหมาย 17 ข้อ ซึ่งประเทศไทยต้องนำ SDGs มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, 59) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา เพราะเด็กและเยาวชนเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติในอนาคตจึงกล่าวได้ว่า “เด็กและเยาวชนเปรียบเสมือนผู้ซื้ออนาคตของสังคม” ซึ่งตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนารเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ได้กำหนดการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยมีหลักการสำคัญประการหนึ่งว่า “เด็กและเยาวชนมีสิทธิในการเล่น มีเวลาพักผ่อน และเข้าร่วมกิจกรรมการละเล่นทางนันทนาการที่เหมาะสมตามวัยของเด็กและเยาวชน และการมีส่วนร่วมอย่างเสรีในทางวัฒนธรรมและศิลปะ” รวมทั้งกำหนดมาตรการส่งเสริมการดำเนินงาน เพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยให้มี “สภาเด็กและเยาวชน” เป็นผู้ขับเคลื่อน (กรมกิจการเด็กและเยาวชน, 2560, 1-8)

การเรียนรู้ตลอดชีวิต

นอกจากการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมแล้ว เพื่อให้การส่งเสริมและพัฒนาดังกล่าวสอดคล้องกับทักษะแห่งโลกศตวรรษที่ 21 การปฏิวัติดิจิทัล (Digital Revolution) การเปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรม 4.0 (The Fourth Industrial Revolution) การดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ และผลกระทบของการเป็นประชาคมอาเซียน รวมทั้งแผนการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดแนวคิดการจัดการศึกษา โดยยึดหลักสำคัญ 3 ประการ ประกอบด้วย หลักการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน (Education for All) เพื่อความเท่าเทียมและทั่วถึง (Inclusive Education) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) และหลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม (All for Education) รวมถึงคุณภาพของคนทุกช่วงวัย ตลอดจนแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 ได้กำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) คือ “คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21” (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ง-ฉ) จากแนวคิดดังกล่าวทำให้เห็นว่า การพัฒนาเด็กและเยาวชนท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงนี้ นอกจากส่งเสริมเรื่องการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมแล้ว จึงควรส่งเสริมและพัฒนาสมรรถนะการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อให้เด็กและเยาวชนสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ มีโอกาสเรียนรู้และสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตด้วย

สำหรับแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตนั้น เกิดขึ้นเมื่อ 30 ปีที่ผ่านมา เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของบุคคลที่ไม่สามารถเข้าสู่วการศึกษาในระบบ (Formal Education) โดยต้องศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) และศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) เป็นการให้การศึกษากับผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ (Adult Education) (อาชัญญา รัตนอุบล, 2557, 1) นักการศึกษานอกระบบที่สนับสนุนแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ได้รับการยอมรับอย่างมาก คือ มัสคัม โนลส์ ซึ่ง

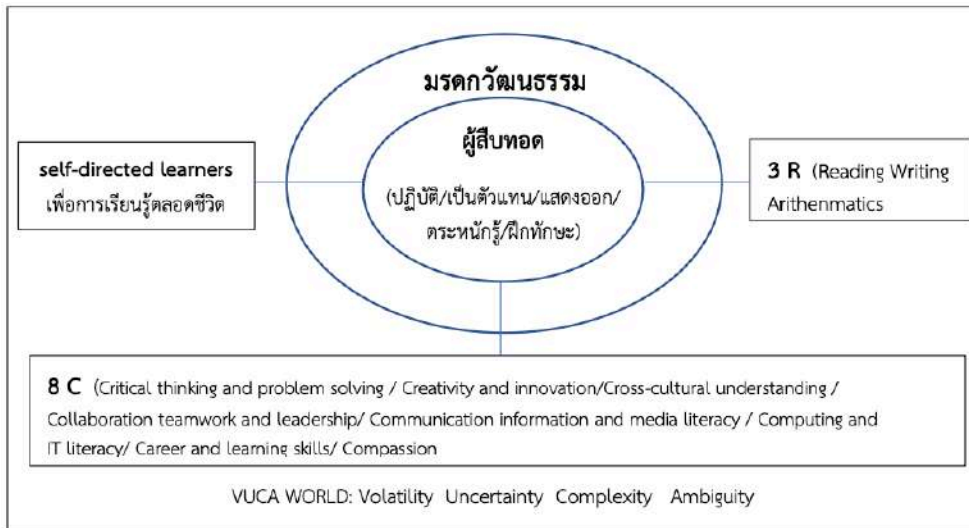

เชื่อว่าบุคคลที่เรียนรู้ในระบบโรงเรียนนั้นต้องเป็นผู้ที่นำตนเองในการเรียนรู้ (Self -Directed Learning: SDL) ผู้สอนต้องระมัดระวังที่จะไม่เข้าไปแทรกแซง หรือเข้าไปควบคุมกระบวนการของการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้สอนควรทำหน้าที่เพียงผู้แนะนำเท่านั้น ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy) ได้ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และถือว่าประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นหัวใจสำคัญสำหรับการเรียนรู้ (ปิยะศักดิ์เจริญ, 2558, 10) การเรียนรู้ตลอดชีวิตยึด 4 เสาหลักที่เป็นรากฐาน ได้แก่ การเรียนรู้เพื่อรู้ (Learning to know) การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง (Learning to do) การเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกันและการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น (Learning to Live Together) และการเรียนรู้เพื่อชีวิต (Learning to Be) เพื่อส่งเสริมและพัฒนามนุษย์ให้มีความรู้ ความสามารถ และทักษะชีวิตซึ่งเป็นความสามารถขั้นพื้นฐานของบุคคลในการปรับตัวและเลือกทางเดินชีวิตที่เหมาะสมในการดำรงชีวิต (มุสดี กลิ่นเกสร, 2560, 1440) การศึกษาตลอดชีวิตเป็นภาพรวมขนาดใหญ่ของการศึกษาทุกประเภทเป็นการจัดกระบวนการส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนและพัฒนาตามศักยภาพของตน เพื่อสนองต่อความต้องการและการปรับตัวของบุคคลให้รู้เท่าทันต่อ การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาของบริบทสังคมโลก โดยเฉพาะโลกในศตวรรษที่ 21 ที่มีการเปลี่ยนแปลงบริบทเศรษฐกิจและสังคมโลก (ศักรินทร์ ชนประชา, 2562, 159) นอกจากนั้นแผนปฏิรูปประเทศ (ฉบับปรับปรุง) พ.ศ.2564 ยังได้ระบุถึงการปฏิรูปการศึกษาโดยมุ่งเน้นการยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษา ลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาและปฏิรูประบบการศึกษา ให้มีประสิทธิภาพ สามารถรองรับความหลากหลายของการจัดการศึกษาและตอบโจทย์การพัฒนาของโลกอนาคตโดยมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียน ทุกกลุ่มวัยได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน มีทักษะที่จำเป็นของโลกอนาคต สามารถแก้ปัญหา ปรับตัว สื่อสาร และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีวินัย มีนิสัยใฝ่เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และเป็นพลเมืองที่รู้สิทธิและหน้าที่มีความรับผิดชอบ มีจิตสาธารณะ มีความรักและความภาคภูมิใจในความเป็นไทย (ราชกิจจานุเบกษา, 2564, 295)

การสืบทอดองค์ความรู้และการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับเด็กและเยาวชน โดยพิจารณาเด็กและเยาวชนที่มีศักยภาพ มีความเป็นผู้นำในการขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ นั้น จึงให้ความสำคัญกับกลุ่มเด็กและเยาวชนจากคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชน ภายใต้พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2560 ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการส่งเสริม สนับสนุน และเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้ ด้านวิชาการ การศึกษา สุขภาพ กีฬา อาชีพ และวัฒนธรรมในท้องถิ่นของเด็กและเยาวชน (กรมกิจการเด็กและเยาวชน, 2560, 9) เด็กและเยาวชนกลุ่มนี้จะเป็นกำลังสำคัญ และมีพลังในการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบไปด้วยการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น รวมทั้งนำกระบวนการเรียนรู้มาพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้และพัฒนาตามศักยภาพของตน เพื่อให้รู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาของบริบทสังคมโลก เพราะปัจจุบันการศึกษาตลอดชีวิต มีความจำเป็นสำหรับบุคคลโลกในศตวรรษที่ 21 ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกการทำงานที่เป็นลักษณะ VUCA world อันได้แก่ความผันผวนที่ยากต่อการคาดเดา

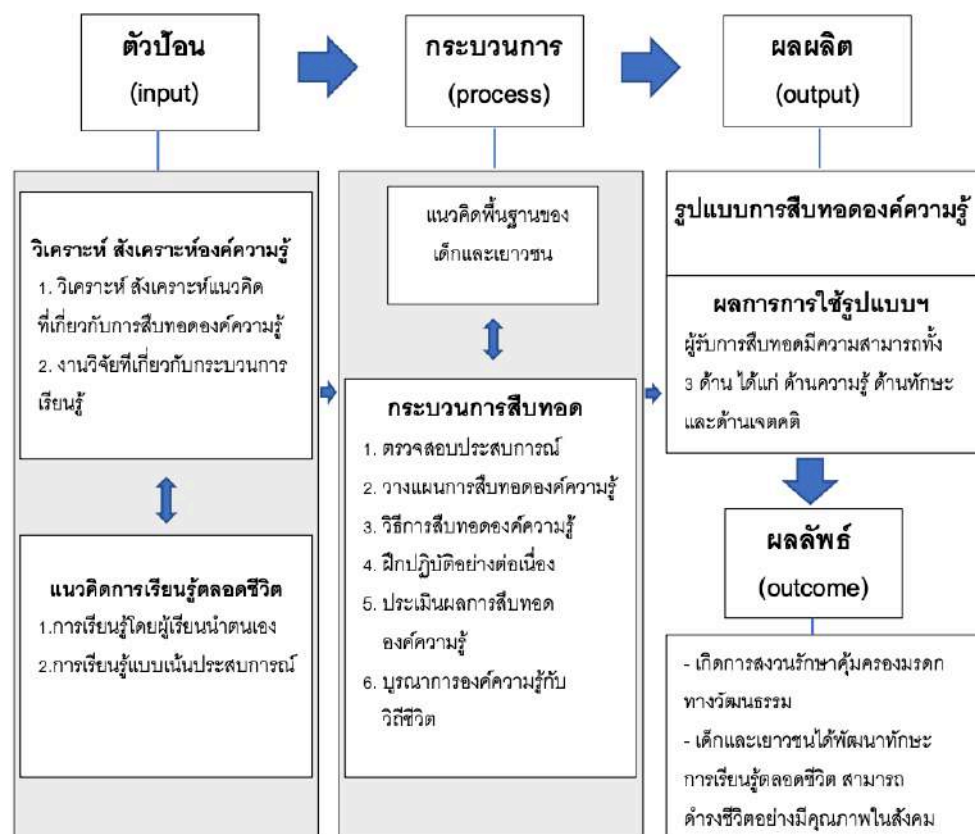

(Volatility) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ความซับซ้อน (Complexity) และความคลุมเครือ (Ambiguity) สามารถสรุปความสัมพันธ์ระหว่างมรดกวัฒนธรรมกับผู้สืบทอดเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้ดังนี้

ภาพที่ 3: ความสัมพันธ์ระหว่างมรดกวัฒนธรรมกับผู้สืบทอดเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต
ที่มา: อินทรา พงษ์นาค, 2564

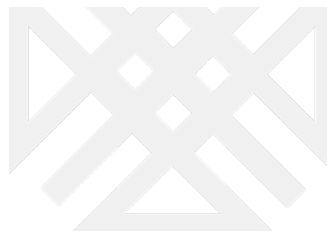
ทั้งนี้ เพื่อให้การสืบทอดโชน: มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีความชัดเจนและเป็นระบบ แนวทางการพัฒนารูปแบบ (Model) จะเป็นเครื่องมือทางความคิดที่นำไปสู่กระบวนการสืบทอด ดังที่ทศนา แคมมณี (2562, 220-221) อธิบายไว้ว่า รูปแบบเป็นรูปธรรมของความคิดที่เป็นนามธรรม ซึ่งบุคคลแสดงออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น เป็นคำอธิบาย เป็นแผนผัง ไดอะแกรม หรือแผนภาพเพื่อช่วยให้ตนเองและบุคคลอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ต้องนำไปสู่การทำนาย โครงสร้างของรูปแบบจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต้องสามารถช่วยสร้างจินตนาการ และควรจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง บูรณาการกับวิธีการเชิงระบบด้วยส่วนประกอบสำคัญ 4 ส่วน คือ 1. ตัวป้อน (input) 2. กระบวนการ (Process) 3. ผลผลิต (Output) และ 4. ผลลัพธ์ (Outcome) การพัฒนารูปแบบการสืบทอดจึงเป็นอีกหนึ่งแนวทางที่ช่วยขับเคลื่อนให้เกิดการสืบทอดได้อย่างเป็นระบบ ผู้เขียนจึงเสนอแนวทางการพัฒนารูปแบบเชิงระบบ ดังนี้

แผนภูมิที่ 1: แนวทางการพัฒนารูปแบบการสืบทอดองค์ความรู้

ที่มา: อินทิรา พงษ์นาค, 2564

อย่างไรก็ดี ในยุคที่ชีวิตมนุษย์ถูกหลอมรวมกับเทคโนโลยีดิจิทัล แนวทางการสืบทอดองค์ความรู้ในเชิงควรสอดคล้องกับพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชน generation ในปัจจุบันที่มีพฤติกรรมการเรียนรู้เปลี่ยนไปจากเดิม อาจกล่าวได้ว่าเด็กและเยาวชนเหล่านั้นเกิดมาพร้อมกับทักษะการเรียนรู้ด้านเทคโนโลยีดิจิทัลที่สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ทุกที่ทุกเวลา ดังนั้น แนวทางการสืบทอดจึงควรส่งเสริมความสามารถในการนำความรู้ ความสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้สู่ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ เพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นพลังสำคัญของประเทศชาติต่อไป

สรุป

การสืบทอดมรดกวัฒนธรรม ประกอบด้วย แนวคิด รูปแบบการสืบทอด เนื้อหา และ ผู้สืบทอดองค์ความรู้ ใน 3 มิติ คือ มิติบุคคล มิติพื้นที่ และมิติเวลา ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของการสืบทอด คือ ผู้สืบทอด เพราะหากขาดคนกลุ่มนี้แล้วมรดกวัฒนธรรมนั้น ๆ อาจสูญหาย นอกจากนี้ ผู้สืบทอดอาจปรับเปลี่ยนเจตคติได้ตามบริบททางสังคมและสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รวมถึงการผสมผสานของกระแสวัฒนธรรมโลกกับวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ทศนคติ ความเชื่อ ดังนั้น การสืบทอดมรดกวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “โขน” มรดกวัฒนธรรม ที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากยูเนสโก จึงควรส่งเสริมให้กลุ่มเด็กและเยาวชนที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายเป็นกลุ่มผู้นำในการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมร่วมกับการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตจะช่วยให้เด็กและเยาวชนของประเทศเกิดการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพทุกช่วงวัย รู้เท่าทันและสามารถปรับตัวให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีความพร้อมในการเป็นผู้สืบทอดและเป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาบนพื้นฐานความเชื่อ “กระบวนการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งก่อให้เกิดการดำรงรักษาเอกลักษณ์ความเป็นชาติไทยให้คงอยู่สืบไปอย่างยั่งยืน”

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. กระทรวงวัฒนธรรม. (2562). โขน: มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติรายการแรกของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- ทิตินา แคมมณี. (2562). ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 23). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี. เรื่อง การประกาศแผนการปฏิรูปประเทศ (ฉบับปรับปรุง). (2564, 25 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 138.
- ปิยะ ศักดิ์เจริญ. (2558). ทฤษฎีการเรียนรู้ผู้ใหญ่และแนวคิดการชี้นำตนเอง: กระบวนการเรียนรู้เพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต, วารสารพยาบาลทหารบก, 16(1), 9-13.
- ดุสิต กลิ่นเกสร. (2562). การเรียนรู้ตลอดชีวิตกับการพัฒนาทักษะชีวิต. การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติมหาวิทยาลัยศรีปทุม ครั้งที่ 14 ประจำปี 2562 วันที่ 19 ธันวาคม 2562. หน้า 1440.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (2542, 19 สิงหาคม) ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 116 มัทธิยา พงศ์สุวรรณ. (2553) การนำเสนอแนวทางการสืบทอดพระปรีชาญาณแบบองค์รวมของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. วิทยานิพนธ์ครุศาสตร

คชภูมิตั้งถิ่นฐาน ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศักรินทร์ ชนประชา. วารสาร อัล-นุร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ประจำปีที่ 26 ปีที่ 14 (ประจำปี 1 เดือนมกราคม-มิถุนายน 2019). หน้า 159.

ศิริพร จินะณรงค์. (2558) การพัฒนาต้นแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ระบบสำหรับครู ในมูลนิธิที่ดูแลเด็กด้อยโอกาส. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาการศึกษา ตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). รายงานการประชุมทางวิชาการเรื่องทิศทางการ วัฒนธรรมกับการศึกษาในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง : สกศ ห้างหุ้นส่วนจำกัด วี.ที.ซี. คอมมิวนิเคชั่น.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). สรุปสาระสำคัญแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2555 – 2559. กรุงเทพฯ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560 – 2564. กรุงเทพฯ.

สุธีรา อะทะวงษา. (2560). การสืบทอดวัฒนธรรมการฟ้อนสาวไหม และแนวทางการพัฒนาให้เป็น ผลิตภัณฑ์บริการการตลาดเพื่อสังคม. วารสารสมาคมนักวิจัย ปีที่ 22 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2560. หน้า 137.

อาชัญญา รัตนอุบล. (2557). การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต Lifelong Education and Life long Learning. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอื้องฟ้า ดาวรักษ์ (2555). การอนุรักษ์ สืบทอดศิลปปะการแสดงพื้นบ้านชาวกะเหรี่ยง “รำตง” อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี. กาญจนบุรี: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาญจนบุรี.

เว็บไซต์

Jian Yi (2017). Research on Inheritance of Intangible Cultural Heritage. Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 123

K.Dimitropoulos และคณะ (2018). A Multimodal Approach for the Safeguarding and Transmission of Intangible Cultural Heritage: The Case of i-Treasures.

The original publication can be found in <http://ieeexplore.ieee.org/document/8255779/>

UNESCO. (2003). Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage. From <http://ich.culture.go.th/images/stories/ich-pdf/2.1Convention-Safeguarding-Intangible-cultural-Heritage.pdf>

Wen-Jie Yan and Shang-Chia Chiou (2021). The Safeguarding of Intangible Cultural

Heritage from the Perspective of Civic Participation: The Informal Education of Chinese Embroidery Handicrafts. Sustainability 2021, 13,4958 <https://www.mdpi.com/journal/sustainability>

กรมกิจการเด็กและเยาวชน (17 พฤศจิกายน 2564). พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560

สืบค้นจาก https://dcy.go.th/webnew/main/services/images/3_1.pdf

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. สืบค้นวันที่ 6 พฤศจิกายน 2564 , จาก <https://www.ryt9.com/s/ryt9/75149>

กระทรวงวัฒนธรรม. สืบค้นวันที่ 26 ตุลาคม 2564, จาก https://www.mculture.go.th/th/article_view.php?nid=21454

กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. สืบค้นวันที่ 5 พฤศจิกายน 2564,

จาก <https://isee.eef.or.th/overview.html>)

ณัฐฐิวัฒน์ สุทธิโยธิน (2556). การสืบทอดทางวัฒนธรรม. สืบค้นวันที่ 5 พฤศจิกายน 2564,

จาก <http://nattawats.blogspot.com/2013/04/cultural-inheritance.html>

